

# MÜSLÜMAN MAHALLESİNDE ÇAN ÇALINABİLECEK SALYANGOZ SATILABİLECEK Mİ?

İmam Muhammed'den Günümüze Bir Yansıma

**Ahmet YAMAN**

*Suriye'nin Hz. Ömer (r.a.) dönemindeki fethini takip eden yıllarda Nastûrî bir rahip de bir dostuna şöyle yazmıştı: "Bugünlerde Allah'ın hâkimiyeti kendilerine ihsan ettiği bu Taylılar (Araplar) aynı zamanda bizim de efendilerimiz oldular. Fakat onlar, dinimize karşı hiç mücadele etmiyorlar; aksine inançlarımızı koruyorlar, rahiplerimize ve azizlerimize saygı gösteriyorlar. Ayrıca bizim kilise ve manastırlarımıza bağışta bile bulunuyorlar."*

Deyimler çoğu zaman bir kültürün, o da bir inancın kodlarıyla kelime kalıbına dökülmüş telakkileri yansıtır. Yılların tecrübe imbiğinden süzülüp maşerî vicdanda yer edindir; eşyayı ve olayları kısa yoldan tanımlama, sınırlama ve yargılama işlevi görürler.

Ülkemizin Avrupa Birliği serüveninde tâbi olacağı taramalar sürecinde öyle görünüyor ki, bazı deyimlerimizi de yeniden gözden geçirmek zorunda kalacağız. Kim bilir, mahallemizde kilise yapımına ve salyangoz satımına izin verecek; hatta belki de o tezgâhı biz açacağız.

Bu izin acaba ne ölçüde meşrudur? Dindar bir Müslüman için bu sorunun cevabını veren açık bir ayet ya da sahih bir rivayet var mıdır? Yoksa muzaffer zamanların anlayışıyla verilmiş bir karar mı karşı karşıyayız?

Hem geneliyle hem de özeliyle Devletler Hukuku'nun kurucu müellifi olduğu bilinen İmam Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî'den (ö. 189/804) günümüze bir projeksiyon yapmaya çalışacak olan bu yazı, işbu sorulara cevap arayacaktır.

*es-Siyer* ana başlıklı kitaplarıyla uluslararası ilişkileri hukuk çerçevesinde inceleyen İmam Muhammed, serinin ikinci kitabı olan *es-Siyeru'l-Kebîr*'de şunları yazar:

"Müslüman yurdunda zimmîlerin kilise yapmalarına izin verilmez. Fetihden önce yapılmış ve halen ayakta olanlarına dokunulmaz; fakat yenilerinin yapılmasına müsaade edilmez... Çünkü orası artık bir Müslüman yurdu olmuş; içinde cuma ve bayram namazlarının kılındığı, İslam'ın öngördüğü hükümlerin uygulandığı bir yer haline gelmiştir. Böyle bir yerde yeni tapınak yapmalarına imkân tanınması, Müslü-

Oturmak için evler satın alıp sonradan kilise, havra ya da ateşgede haline getirmek isteseler izin verilmez. Kurulan şehirde açıktan içki ve domuz satmaları ve mahremlerle evlenmeleri de yasaklanır.

manların aşağılanması veya görünürde Müslümanlara muhalefet etmelerine göz yumulması anlamına gelir.

Haç çıkarmak isterlerse, bunu eski kiliselerinde yapabilirler. Kilisenin dışına çıkarak şehirde bunu açıkça yapmalarına izin verilmez. Zira bu da Müslümanları küçümsemek olur. İllâ da dışarı çıkaracaklarsa bunu âlâyîşle teşhir etmeden gizlice yaparlar ve şehrin son evlerini de geçtikten sonra istedikleri törenleri icra ederler.

Eski kiliselerinin içinde olmak kaydıyla çan çalabilirler. Kilisenin dışında çalmak isterlerse, bu, Müslümanların ezaniyle rekabet etme anlamına geleceğinden kabul edilemez. Müslüman şehri olmayıp sakinlerinin çoğunluğunu zimmet ehlinin oluşturduğu yerleşim yerlerine gelince, orada bazı Müslümanlar ikamet ediyor olsa bile istedikleri gibi davranabilirler.

Kiliselerinin bulunduğu, içkinin ve domuz etinin açıkça satıldığı ve mahremlerle evliliğin alenen yapıldığı şehir ve köylerine Müslümanlar yerleşerek cuma ve bayram namazlarını kılmaya başarlarsa, artık oralarda yeni kilise yapmaları ve yukarıda sayılan şeyleri işlemeleri yasaklanır. Çünkü cuma ve bayram namazlarının kılındığı yerler Müslümanların kasabaları ve şehirleri hükmünde olur. Eski kiliselerinden biri yıkılacak olursa yeniden yapabilirler. Yıkılan kilisenin yerine şehrin başka bir tarafında inşa etmek isteseler kabul edilmez...

Oturmak için evler satın alıp sonradan kilise, havra ya da ateşgede haline getirmek isteseler izin verilmez. Kurulan şehirde açıktan içki ve domuz

satmaları ve mahremlerle evlenmeleri de yasaklanır.

Böyle amaçlar için Müslümanların onlara ev kiralaması caiz olmaz. Zira bu, Müslümanları küçümseme, düşüncelerine bir tür destek vermek olur... Fakat kişi o evi kendisine özel bir ibadet mekânı olarak kullanabilir.

Müslümanlar bir beldeyi terk edip içinde cuma ve bayram namazlarını kılmayı ve ceza hakkunu uygulamayı bırakacak olurlarsa, zimmîler orada kiliseler yapabilecekleri gibi içki ve domuzu da açıktan satabilirler.

Müslümanların cuma namazı kıldıkları kentlere ne bir Müslüman ne de bir kâfir içki ve domuz sokabilir... İçkiyi sokan eğer hükümleri bilmeyen cahil bir zimmî ise, tekrarı halinde cezalandırılacağı uyarısı yapılır ve malı kendisine verilir. Böyle bir şeyin yasak olduğunu bildiği ve daha önce uyarıldığı halde tekrar yapacak olursa devletin içkiyi dökmesi ve domuzu kesmesi doğru olmaz (başka biçimde cezalandırılır).

Zimmîlerden biri, Dicle ve Fırat nehirlerinin aktığı Bağdat, Vâsıt ve Medâyin gibi şehirlerden geçerek gemisinde içki taşıma hakkına sahiptir. Çünkü bu büyük yoldan geçmenin dışında bir alternatif yoktur. Fakat taşıdığı bu tür şeylerden Müslümanların yerleşim birimlerine bir şey getirmesine izin verilmez; zira bu Müslümanlara karşı bir saygısızlık olur.

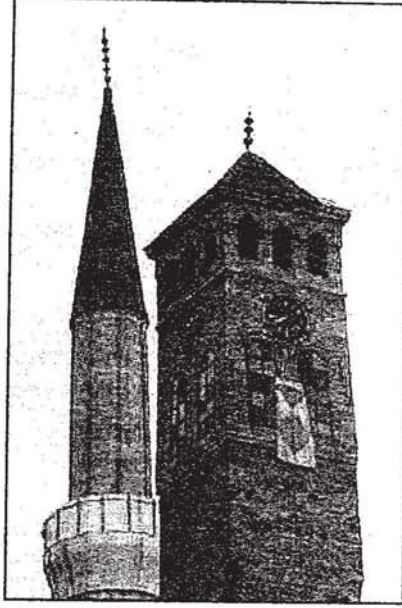
Başka geçecek yol yoksa, devlet onların yanına bir görevli verir ve kendilerine kimsenin zarar vermemesi, davranışlarıyla Müslümanları horlamalarının önlenmesi ve içki içtiğinden şüphelenilen kimselerin evlerine uğramalarının önlenmesi için tedbir alır.

İslam ülkesinde yerleşecekleri bir yerde kilise ve havra yapmak, içki ve domuz satmak şartıyla Müslümanlarla barış anlaşması imzalamak isterlerse buna onay verilemez. Devlet başkanı onlara bu yönde bir söz vermişse buna vefa göstermesi gerekmez. Çünkü böyle bir anlaşma İslamın hükmüne aykırıdır. Peygamber de zaten 'Allah'ın Kitabı'na uymayan her şey batıldır' buyurmuştur.<sup>1</sup>

İmam Muhammed, sıraladığı bu hükümler için,



eserinin şârihi Serahsî'den takip edebildiğimiz kadarıyla tek bir rivayet deliline dayanmaktadır. O da Mısır Kadısı Tevbe b. Nemer (Temr) el-Hadramî'nin Hz. Peygamber'den naklettiği söylenen "İslamda iğdiş etme ve kilise açma yoktur" hadisidir. Söz konusu rivayeti teyit sadedinde o, Hz. Ömer'in şu sözüne de yer verir: "Fethedilen yerlerde zimmîlerin kilise açmalarına izin vermem; fakat fetihten önce yapmış buldukları kiliselere de dokunmam."<sup>2</sup>



mümkün değildir" sözü<sup>9</sup>, delil olma keyfiyeti tartışılan bir sahabî kavli olmanın ötesinde, Nâsiruddin Elbânî'nin (ö.1999) dediği gibi<sup>10</sup> rivayet ilimleri açısından zayıf bulunmuştur. Diğer taraftan yine İbn Abbas'ın (r.a.) Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettiği "Yeryüzünde iki kible olmaz"<sup>11</sup> buyruğunun da başka dinlere ait mabetlerin yapılamayacağına delil olduğu vehmedilmiştir<sup>12</sup> ki, bu yorumu hadisin delaletiyle bağdaştırmak mümkün değildir.

Hadis tekniği açısından

Konunun neredeyse tek nass delili olan bu el-Hadramî hadisi, rivayet ilimleri tekniği açısından yakın plana alıp incelendiğinde şöyle bir tabloyla karşılaşılmaktadır: Bilinen meşhur hadis kaynaklarında yer almayan rivayet, İbn Semâa'nın (ö.233/848) *Nevâdir* isimli eserinde, hocası olan İmam Muhammed kanalıyla nakledilmektedir. Aynı içeriği Ebu Ubeyd Kâsım b. Selâm (ö.224/838) Hz. Ömer'in sözü biçiminde verirken<sup>3</sup>, Buhârî (ö.256/869) *et-Târîhu'l-Kebîr*'de Abdurrahman b. Cessâs'ın rivayeti olarak kaydeder ve mürsel olduğunu yani sahâbî râvisinin seneden düşmüş olduğunu/bilinmediğini beyan eder.<sup>4</sup> Nisbeten geç dönem müelliflerinden Beyhakî'nin (ö. 458/1065) *es-Sünenü'l-Kübra'sında* İbn Abbas rivayeti olarak yer verilen<sup>5</sup> mezkûr haberi Ebu Nuaym (ö.430/1038) mürsel ve mevkuf senedlerle iki ayrı tarıktan daha rivayet eder.<sup>6</sup> Dirayetli hadis tenkitçisi İbn Hacer (ö.852/1448) ile ona göre daha mütesâhil sayılan Süyûtî (ö.911/1505) bu rivayetlerin zayıf olduğunu tespit etmişlerdir.<sup>7</sup> Söz konusu rivayeti bütün tarıklarıyla inceleyen Hanefî âlimi Cemâleddin ez-Zeylaî de (ö. 762/1361) sonuç itibarıyla aynı kanaati dile getirmiştir.<sup>8</sup>

Bu arada, İkrime el-Berberî'nin (ö.105/723) kendi hocası İbn Abbas'a atfettiği "Arapların kurduğu hiçbir kentte acemlerin kilise inşa etmeleri, çan çalmaları, içki içmeleri ve domuz edinmeleri

gerek senet gerek metin sorunları bulunan böyle rivayetleri bir tarafa bırakıp doğrudan Kur'an'a ve örnek dönemlerin uygulamalarına bakıldığında çok daha farklı bir yorum imkânı ortaya çıkmaktadır.

Bir kere Kur'an, içinde yapılan ritüelleri onaylamasa da hangi dine ait olursa olsun mabetlerin koruma altında olduğunu belirtmektedir: "...Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adı çok anılan mescidler muhakkak yerle bir edilirdi..."<sup>13</sup>

Bir kere Kur'an, içinde yapılan ritüelleri onaylamasa da hangi dine ait olursa olsun mabetlerin koruma altında olduğunu belirtmektedir: "...Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adı çok anılan mescidler muhakkak yerle bir edilirdi..."



Hiz. Peygamber'in (s.a.) Güney Arabistan'da yaşıyan Necrânîlara verdiği emannâmedeki řu ifadeler de esasen aynı hususa parmak basmaktadır: "Necrân ve çevresinin malları, dinleri, kiliseleri ve ellerinde bulunan az-çok her şey hakkında Allah'ın emâni ve Muhammed'in zimmeti/garantörlüğü vardır. Papazları, rahipleri ve kâhinleri görevlerinden alınmazlar."<sup>14</sup> Yine Hiz. Peygamber'in (s.a.) daha genel nitelikli bir başka buyruğunu da buraya kaydedelim: "...Eğer İslam hâkimiyetine girip vatandaşlığı kabul ederlerse onlara bildir ki, Müslümanların lehine olan haklar onların da lehine; Müslümanların omuzlarında olan yükümlülükler onların da omuzlarında olacaktır..."<sup>15</sup> Böyle olduğu içindir ki, Hayber'i fetheden Hiz. Peygamber (s.a.) Yahudilerin mabetlerini olduğu gibi bırakmıştı.

Suriye'nin Hiz. Ömer (r.a.) dönemindeki fethini takip eden yıllarda Nastûrî bir rahip de bir dostuna şöyle yazmıştı: "Bugünlerde Allah'ın hâkimiyeti kendilerine ihsan ettiği bu Taylîlar (Araplar) aynı zamanda bizim de efendilerimiz oldular. Fakat onlar, dinimize karşı hiç mücadele etmiyorlar; aksine inançlarımızı koruyorlar, rahiplerimize ve azizlerimize saygı gösteriyorlar. Ayrıca bizim kilise ve manastırlarımıza bağışta bile bulunuyorlar."<sup>16</sup>

Bütün bunlar bir tarafa, İslam Peygamberi (s.a.) bir defasında kendi mescidini, o sırada Medi-

ne'de bulunan bir Hıristiyan heyetinin âyinlerine mekan olarak tahsis etmişti.<sup>17</sup>

İşte bu gerçeklikler, dine davette ve kabulde zorlama olmayacağını beyan eden ayetlerle birlikte, fakihleri řu genel ilkeyi formüle etmeye sevk etmiştir: "Biz onları kendi inançlarıyla başbaşa bırakmakla emrolunduk."<sup>18</sup>

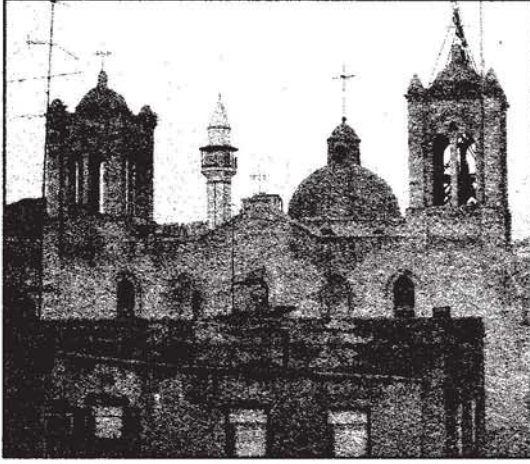
Özellikle İmam Mâlik (ö. 179/795) ve öğrencisi İbnü'l-Kasım (ö.191/806) olmak üzere kimi fakihler muhtemelen bu verilere dayanarak, devletin yarar görmesi halinde ve anlaşma şartları muvacehesinde gayrimüslim vatandaşlarına mabet açma izni verebileceğini söylemişlerdir.<sup>19</sup> Bu kanaat, İbn Abbas'a ait olduğu söylenen řu yaklaşım ile de uyum arz etmektedir: "Yabancıların kurup da Allah'ın bize fethini müyesser kıldığı şehirleri Müslümanlar yerleşirlerse, yabancılar kendileriyle yapılan anlaşma şartlarından istifade ederler. Müslümanlara ahde vefa göstermek düşer..."<sup>20</sup>

Tarihî uygulamalara bakıldığında adı geçen fetvanın sadece kitaplarda kalmadığı görülmektedir. Söz gelişi Muâviye'nin iktidarında sahâbî Amr b. el-Âs'ın Mısır valiliğini yürüttüğü bir sırada Ya'kûbî patriği Enmânû tarafından İskenderiye'de Mâr Kıs (Markos-Macarius) Kilisesi inşa edilmiş; Mesleme b. Mahled'in görev döneminde (47-62/667-681) Fustât'ta (Kahire) bir manastır inşasına izin verilmişti. Hatta daha ilginç, buralarda çan çalma yasağının sadece ezan vakitlerine münhasır olduğunu, onun dışında herhangi bir kısıtlamanın bulunmadığını tarihçiler kaydetmektedirler.<sup>21</sup> Nitekim cengâver sahâbî Hâlid b. Velîd'in Ânât ahalisiyle; bir başka sahâbî Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın şam Bölgesi sakinleriyle yaptığı anlaşmalarda, çanlarını, ezan-namaz vakitleri dışında günün diledikleri her saatinde çalabilecekleri, yortularında haçlarını açıkça taşıyabilecekleri hükmü yer almaktaydı.<sup>22</sup>

Öyle anlaşılıyor ki, gayrimüslimler karşısında kazanılan sürekli zafer havasının doğurduğu psikolojik üstünlük, zaman içerisinde onların mabetlerine bakışı da etkilemiş, tamirine izin verilmemesi, hatta yıkılması yönündeki kanaatler fıkıh kitaplarına hüküm olarak yansımıştır.<sup>23</sup>

Ötekinin / Gayrimüslimlerin, propaganda manası taşıyan ři'arlarını Müslüman bir toplumda taşı-

Cengâver sahâbî  
Hâlid b. Velîd'in Ânât ahalisiyle;  
bir başka sahâbî  
Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın  
şam Bölgesi sakinleriyle yaptığı  
anlaşmalarda, çanlarını,  
ezan-namaz vakitleri dışında  
günün diledikleri her saatinde  
çalabilecekleri, yortularında  
haçlarını açıkça taşıyabilecekleri  
hükmü yer almaktaydı.



ma ve icra etmeleri konusundaki eski ictihatların nassa değil kamu yararına dayandığını söyleyen Hayreddin Karaman da şu yorumu yapmaktadır: İslam devleti iman ve ideoloji üzerine kurulmuş, İslamı koruma ve yaymayı görevlerinin başına almış bir devlettir; bunlar İslam toplumunun da önde gelen görevleridir. Yabancılara verilen bu nevi haklarda işte bu görev esas alınacak, ona aykırı düşmedikçe, İslam ve topluma bir zarar vermedikçe hürriyet kısıtlanmayacaktır.<sup>24</sup>

Gerçekten de önce vatandaşların sonra tüm insanların din ve vicdan hürriyetini tanımak, doğal olarak, onlara dinlerinin gereklerini yerine getirecekleri mabetlerin bakım ve onarımına, gerekiyorsa yeni yerler inşa etmelerine izin verilmeksizin bir anlam ifade etmez.<sup>25</sup> Kur'an'ın ifadesiyle "Hak gelip bâtıl zâil olduğuna"<sup>26</sup>, "Doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmış bulunduğu"<sup>27</sup> göre, Müslümanların gereksiz endişelere kapılma yerine dinî duyarlılıklarını diri tutup, tüm insanlığa Allah'ın son mesajını duyurmanın sürekli gayreti içinde olmaları icap etmektedir.

Taşların bağlanıp köpeklerin serbest bırakıldığı durumlardaki hatt-ı hareket, tabiatıyla ayrıca düşünülme ve kamu düzeni ile genel ahlaki koruma kaygıları saklı kalmak kaydıyla...

#### DIPNOTLAR:

1- Serahstî, *Şerhu's-Siyerü'l-Kebîr*, Kahire 1958-1971, 4/1528-1548; Türkçe çevirisi: İslam Devletler Hukuku (çev. İbrahim Sarmış-Sait Şimşek), Konya 2001, 4/95-109.

2- Serahstî, *age.*, 4/1529.

3- Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, Kahire 1968, s. 137.

4- Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Beyrut ty., 5/269.

5- Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, Beyrut 1994, 10/41.

6- Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, Mısır 1938, 6/380.

7- Münâvî, *age.*, 6/380.

8- Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*, Beyrut 1987, 3/453-454.

9- Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, Kahire 1382, s. 149; Ebu Ubeyd, *age.*, s. 141; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Beyrut 1995, 6/471. Hanbelî fakihleri İbn Kudâme (ö. 620/1223) ile İbn Kayyim (ö.751/1350) İbn Abbas'ın bu sözünü her ne kadar Ahmed b. Hanbelî'nin naklettiğini belirtiyorlarsa da (el-Mugnî, Beyrut 1972, 9/283; *Ahkâmu Ehli'z-Zimme*, Beyrut 1994, 2/674) biz, *Müsned*'de bulamadık.

10- Elbânî, *İrvâü'l-Gaîl*, Beyrut 1979, 5/104.

11- Ebu Davud, "İmâra" 28; Tirmizî, "Zekat" 11; *Müsned*, 1.223.285.

12- Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, Kahire ty., 8/61.

13- Hac 22/40. Hasen el-Basrî'nin (ö.110/728) ayete getirdiği yoruma göre İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslimlerin mabetleri Müslümanlar sayesinde korunmuştur. bkz. İbn Kayyim, *Ahkâmu Ehli'z-Zimme*, 2/667. Aynı isme atfedilen tam tersi bir değerlendirme için bkz. İbn Kayyim, *age.*, 2/676.

14- Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, s. 72.

15- Şâfiî, *el-Müsned*, Beyrut ty., 2/114-115.

16- Muhammed Hamidullah, *İslamda Devlet İdaresi* (çev. Kemal Kuşçu), Ankara 1979, s. 230-231; krş. Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, s. 137,139.

17- İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut 1968, 1/357.

18- Serahstî, *el-Mebsût*, İstanbul 1983, 13/137.

19- Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, Beyrut ty., 4/424; bkz. Abdülkerim Zeydân, *Ahkâmu'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn fi Dâri'l-İslam*, Beyrut 1986, s. 97-99.

20- Ebu Yusuf, *age.*, s. 149; Ebu Ubeyd, *age.*, s. 141.

21- Bu bilgilerin ayrıntı ve kaynakları için bkz. Levent Öztürk, *İslam Toplumunda Birarada Yaşama Tecrübesi*, İstanbul 1995, s. 95 vd.

22- Ebu Yusuf, *age.*, s. 138,146.

23- Mesela bkz. Müzenî, *Muhtasarü'l-Müzenî* (Şâfiî'nin el-Üm'ü ile birlikte) Beyrut 1993, 9/293; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 9/1283-1284; Zeylâî, *Tebyînü'l-Hakâik*, Bulâk 1313, 3/269-270; Ahmed b. Yahya Murtazâ, *Kitabu'l-Ezhâr*, San'a 1993, s. 322; İbn Kayyim, *Ahkâmu Ehli'z-Zimme*, 2/669 vd; Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, Kahire 1991, 2/314-315.

24- Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul 1987, 3/265.

25- bkz. Ebu Davud, "İmâra", 30.

26- İsrâ 17/81.

27- Bakara 2/256.